

Bezielde vrijheid

Nederland is als land van vrijheid gevormd door het calvinisme. In ons land, maar ook elders in Europa en later in Amerika, kreeg vrijheid vleugels door een nieuw ontgonnen geloof. Calvijn was geen politicus, geen staatsman, geen bestuurder in gewone zin. En toch is daar die onafzienbare rij van calvinisten die dat wel waren en zich gaven een de publieke zaak – vormgevers van de vrijheid. Het calvinisme is geen binnenkerkelijk gebeuren gebleven, maar het heeft de wereld opgezocht. Het is een drijfkracht geworden in onze cultuur en de invloed ervan is overal zichtbaar, tot op de dag van vandaag. Die invloed zou er niet zijn als het calvinisme zich niet kon verbinden met een van de belangrijkste behoeften van de moderne wereld: vrijheid. Deze te bezielen en vruchtbaar te maken, dat was de inzet van Calvijn en de calvinisten. Die bezielde vrijheid is mijn thema vanavond.

Meer nog dan in macht was het calvinisme in vrijheid geïnteresseerd. Het vocht voor vrijheden die er eerst niet waren. Het ‘pro libertate’ dat klonk in onze strijd tegen Spanje, gold zowel de politieke vrijheden als de godsdienstvrijheid. In het kielzog daarvan kwamen andere vrijheden mee en zij brachten initiatief in de wetenschap, de kunst, ondernemerschap, gedreven maatschappelijke activiteit. Overal ter wereld waar het calvinisme zich verbreidde, kwam een vrije samenleving tot ontwikkeling. Gelijkheidsopvattingen en democratische verhoudingen vonden een voedingsbodem in de geestelijke structuur van het calvinisme. Het opvallend open klimaat in Nederland van de zeventiende en achttiende eeuw, een klimaat waarin vluchtelingen, wetenschappers en schrijvers van elders hun domicilie vonden, was er niet ondanks, maar dankzij het calvinisme. De vrije kerk, het vrije woord, de vrijheid van handelen – ze horen hier tot de gewortelde vanzelfsprekendheden. Toen de grondrechten die wij ‘klassiek’ noemen uiteindelijk werden gecodificeerd – meningsuiting, vereniging en vergadering, onderwijs – kon dit op brede instemming rekenen, ook van de calvinisten, want voor hen bestonden ze al eerder. Meer dan een kern van waarheid schuilt er daarom in het woord van Abraham Kuyper dat het calvinisme ‘oorsprong en waarborg’ is van onze constitutionele vrijheden.

Wie de historische handboeken opslaat, kan over dit beeld in verwarring raken. Die handboeken vertellen immers dat de ware vrijheid er is gekomen met de Verlichting. Wat aan de Verlichting voorafging – de benauwde en vervolgzieke wereld van het ‘ancien regime’ – kon niet aan die maatstaf voldoen. Is met de Verlichting niet een definitief fundament van de vrijheid gevonden, het fundament van de rede en het zelfstandige individu? Er is volgens deze voorstelling maar een bakermat van onze vrijheden, een verlicht hoogtepunt, waarbij het voorafgaande als vanzelf in schaduwen verdwijnt. Dit is de ‘vervangingsleer’ van de Verlichting. Hier beroemt de loot zich tegenover de stam. Hier blaft een zoon zijn vader af, om er met de erfenis vandoor te gaan.

Het goede van herdenkingen is dat ze helpen het verleden opnieuw tot ons door te laten dringen. Dat doen we ook nu. En we hebben dat nodig. Al onze huidige evaluaties lopen er op uit dat de moderne, op het individu toegesneden vrijheid het in de praktijk niet uithoudt zonder een meervoudige vrijheid die mensen kunnen delen. Zonder basis in een verbonden wereld wordt vrijheid zomaar zelfzuchtig, autonoom en destructief. Zonder normatieve begrenzing van onze individuele strevingen, zonder inhoudelijke oriëntatie, zonder bezieling van onze vrijheid, houden we geen verband, geen gemeenschappelijk goed, geen samenleving over. Om die bezielde vrijheid ging het Calvijn.

Misschien hebben we in dit jaar van herdenken nog te weinig erbij stilgestaan hoezeer Calvijn een man van vrijheid was. Als geleerde, gedrenkt in het nieuwe denken van een Nieuwe Tijd,

ging het hem erom dat de mens van zijn vrijheid een goed gebruik zou maken. Luther's vrijheid van een christenmens, dat was Calvijns startpositie. Op deze avond voor Pinksteren is het goed te bedenken dat Calvijn ook de theoloog is van de Heilige Geest. Van de Geest die herschept en vernieuwt en ons bezielt tot vrije mensen. Als we morgen in het zonnetje zitten, laten we dan ook denken aan deze creatieve Calvijn.

Zoals een schilder zijn doek begint met een grondverflaag, waar ander kleuren zich aan moeten hechten, zo begint Calvijn, voor hij zijn streken aanzet, bij de vrijheid. Hij beseft hoe fundamenteel die vrijheid voor de mens is - noodzakelijk als water en brood. Zoiets weet je natuurlijk als vluchteling maar al te goed. Aan een vluchteling hoef je niet uit te leggen wat vrijheid is. Treffend is het daarom dat Kader Abdollah - zelf een naar ons land uitgeweken Iraniër - zich onlangs herkende in de Calvijn die de vrijheid zocht en op de vlucht zijn levenswerk schreef. Hier reiken over een afstand van vijf eeuwen twee ballingen elkaar de hand. Vrijheid is hun grootste bezit, het is de ruimte die ze opnieuw inrichten.

Vrijheid was een grondwoord van de Reformatie, maar Calvijn grenst het nauwkeurig af tegen ongebondenheid, opstandigheid, politieke wanorde. De nieuwe geloofsrichting was niet een zootje ongeregeld, geen staatsondermijnende bende. Hij besteedde de grootste zorg aan het wegnemen van die indruk, die kleefde aan het doperdom. De vorsten van Europa werden een voor een vanuit Geneve aangeschreven. Als de koning van Frankrijk de Institutie, die aan hem was opgedragen, zou lezen, zou hij zien dat Calvijn zijn volgelingen opriep hun vorsten eer te bewijzen en zich goede onderdanen te betonen. Ware vrijheid rekent met de ordeningen die er zijn voor de kerk, het beroep, de staat, de samenleving. De fierheid van het vrije kind van God zet zich voort in dienstbaarheid aan de wereld van God. Je geroepen weten in die wereld, dat is vrijheid.

God roept ons Zijn wereld in. Tussen twee polen, als was er sprake van een magnetisch veld, krijgt die vrijheid richting en structuur. Aan de ene kant is daar de wet van God. De hele schepping resoneert nu mee. De samenleving, zoals God die ziet, licht op. Calvijn geeft aan de Tien Geboden een brede betekenis. Met de Decaloog kun je een samenleving inrichten. Zo krijgt vrijheid een hoge bestemming. Aan de andere kant is er het verbond tussen God en mensen en tussen de mensen onderling. Wij zijn hier niet zomaar op aarde, maar aan elkaar gegeven, partners van elkaar, elkaars helper, geroepen om goed te doen aan alle mensen. In de beddingen van het leven, stemmen we onze vrijheid af op anderen.

Calvijn was geen politicus in de gewone zin van het woord, maar onafzienbaar is de rij van calvinisten die zich gaven aan de publieke zaak. Zij sloten het geloof niet op in de binnenkamer of de kerk, maar gaven er vorm aan, overal waar roepingen en verantwoordelijkheden zijn. Zij verwelkomden de politieke en maatschappelijke vrijheden om deze te kunnen bezielen en van inhoud te kunnen voorzien. Zij wisten dit: vrijheid is niet mijn brokje autonomie dat ik afbreek van het grote geheel om mij daarmee af te zonderen. Vrijheid is mijn zelfstandigheid om ergens te dienen binnen een groter geheel dat mijn bestaan draagt.

Daarvoor hebben calvinisten zich met hart en ziel ingezet. Dat deed bijvoorbeeld dat handjevol Europese vluchtelingen dat in 1620 per schip op weg was naar Amerika. Aan het dek van de Mayflower die hen de oceaan overbracht sloten zij een verbond. Zij besloten 'to covenant and combine ourselves together into a civil body politic'. Zij beloofden in het nieuwe land, hun land van de vrijheid, een gemeenschap te vormen en elkaar daarin trouw te blijven. Hun voorbeeld heeft heel Amerika bezield.

Die vrijheid heeft ook Nederland bezielde. De vrijheid om te zorgen, te stichten, te bouwen, te dienen, te beheren, te besturen en al deze activiteiten te vullen met verantwoordelijkheid die verbindt, met ontzag voor de God die roept.

Bezielde vrijheid – het is de grootste politieke kracht die het calvinisme aan de westerse wereld toevoegde. Het kan de ziel zijn van een natie, een gedeelde grondhouding, een kostbaar gemeenschappelijk goed. Maar ze is er niet zomaar. Zonder beademing door het Evangelie droogt ze op. Zonder band met het geloof, zonder verkondiging, gaat deze vrijheid teniet. In genadeloze ik-gerichtheid dooft de glans van de vrijheid en keren verloren zonen nooit weerom.

Juist omdat vrijheid genade is, vraagt ze een zorgvuldig beheer. Calvijn opende een deur naar een nieuw verstaan van onze vrijheid. Die bezielde vrijheid, die kostbare, onopgeefbare vrijheid bracht ons ook vanavond bijeen. Laten we haar beoefenen en bewaren. Als het waar is dat ons land nog altijd een calvinistisch land is, laten we het dan als onze politieke opdracht verstaan haar blijvend te bevestigen.